

Beszámoló a chicagói Polányi-hagyaték feldolgozásáról¹

GECSEI KOLOS

*BMGE-TMTT Doktori Iskola
doktorandusz hallgató*

AZ ARCHÍVUM

Polányi Mihály életművének kutatói a publikált forrásokon kívül két nagy gyűjteményre támaszkodhatnak munkájuk során. Az egyik a Polányi család hagyatéka, amely Budapesten az OSZK Kézirattárában található (Fond 212). Az anyag a család személyi okmányait, családi, baráti levelezését és munkásságuk kéziratos illetve nyomtatvány jellegű dokumentumait tartalmazza, és nagy részben Zeisel Éva ajándékként került a könyvtár tulajdonába. Az OSZK-ban fellelhető hagyaték gerincét azonban nem a Polányi Mihállyal kapcsolatos dokumentumok alkotják.² Az ő életének és munkásságának hagyatéka a chicagói egyetemi könyvtárban³ található. A 46 doboznyi dokumentumot még Polányi életében, 1975-ben vette meg Polányitól és feleségétől a könyvtár speciális gyűjteményekkel foglalkozó osztálya. A több tízezer oldalas hagyaték a Soros Alapítvány anyagi támogatásának köszönhetően 1994 óta idehaza is kutatható mikrofilmen, az MTA Könyvtára Mikro-

¹ Munkámat az Oktatási Minisztérium Doktori Iskolák támogatására kiírt pályázata, valamint az OTKA T042530 számú Polányi Mihály tudományos és tudományfilozófiai életművének kutatása című pályázata támogatta. A 46 mikrofilmet a Soros Alapítvány 10 ezer USD-ért vásárolta meg a PMSZFT kérésére, amit a Társaság közgyűjteményben, a MTA Könyvtára Mikrofilmtárában helyezett el. A mikrofilmek digitalizálását a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal 800 ezer Ft-tal támogatta, amihez a Társaság 400 ezer Ft-tal járult hozzá.

² Polányi Mihálytól csak családi levelezésének egy része, az *Unemployment and Money* című filmmel kapcsolatos dokumentumok, továbbá néhány kézirat és nyomtatvány található az OSZK Kézirattárában.

³ University of Chicago. The Joseph Regenstein Library. Department of Special Collections. 1100 East 57th Street, Chicago, IL 60637, USA

filmtárában, illetve már digitalizált formában CD-n is hozzáférhető Társaságunknál.

Az elmúlt években a PMSZFT több fórumán is felmerült a chicagói hagyaték feldolgozásának igénye. A feldolgozás első lépéseként egy olyan katalógus elkészítése látszott szükségesnek, amely részletesen feltérképezi a hagyatékot, áttekinthető képet nyújt annak egészéről, és amely alapvető és hasznos információkkal látja el a Polányi kutatókat, azaz, amely kutathatóvá teszi a ránk maradt hatalmas hagyatékot. John M. Cash 1977-ben készített egy áttekintést a chicagói hagyatékról, amelyet 1996-ban felülvizsgált és javított (Cash 1996). A Cash-féle regiszter úttörő munka, nélkülözhetetlen bevezetés a hagyaték tanulmányozásához, mivel átláthatóvá teszi felépítését, alapvető információi pedig segítik a tájékozódást a hagyatékban. Az archivált anyagot Chicagóban négy nagy csoportra osztották: levelezés, jegyzetek (notes), kéziratok és emlékek (memorabilia). A csoportokon belül elsősorban az időrendet, ahol ezt nem lehetett tartani, ott a betűrendet alkalmazták fő rendezőelvként. Polányi Mihály életének, tudományos pályájának és gondolkodásának történetéhez az elsődleges forrásokat e négy csoportból elsősorban a levelezés és a kéziratok jelentik a kutatók számára. Ezeknek a Polányi iratoknak a közelebbi, részletesebb vizsgálatát azonban mégsem lehetett elkezdeni a Cash-féle regiszter alapján. Egyrészt azért nem, mert Cash nem egy ilyen jellegű kutatás számára készítette útmutatását, másrészt pedig azért nem, mert a következő hiányosságai, pontatlanságai miatt nem alkalmas arra, hogy a hagyaték egészéről részletes, „dokumentumszintű”, a hatékony kutatás érdekeit szolgáló leírást nyújtson: Polányi levelezőpartnerei közül csak azok a tudósok szerepelnek Cash levelezéshez készített indexében, akik a World Who's Who in Science 1968-as chicagói kiadásában is szerepelnek. Így nem dolgozza fel és nem tudhatunk meg semmit ez alapján Polányi Mihály családi levelezéséről, és magyarországi (például Aschner Lipót, Rényi Artúr⁴, Pfeifer Ignác) és külföldi (Toni Stolper) szakmai, baráti kapcsolatairól sem.

Cash együtt kezeli az indexben szereplő tudósokhoz írt, valamint a tőlük kapott leveleket, ami nagymértékben megnehezíti a kutatást, ki-váltképp akkor, ha a kutató csak az egyik fél írásaira kíváncsi.

⁴ Rényi Artúr okl. gépészmérnök, közgazdasági mérnök. Rényi Alfréd apja. Sok szálon kapcsolódik a Polányi családhoz (elsősorban Cecil mamához, Adolffhoz és Mihályhoz). 1916-tól Polányi szabadalmi és üzleti ügyeit intézi az általa alapított mérnöki irodán, majd az Üzemgazdasági Részvénytársaságon keresztül. A század eleji polihisztorok egyike, filozófiai, pszichológiai és irodalmi tevékenysége és érdeklődése is figyelemre méltó.

Az index több esetben is pontatlan. Különösen tanulságos George Polya esete, akinek néhány 1945 előtt írt levele feltehetőleg azért maradt ki a katalógusból, mert azokat még magyar nyelven Pólya Györgyként írta.

A kéziratok számbavételekor Cash nem tér ki a szövegváltozatok feltüntetésére, katalógusában egy cím alatt jelez akár 3-4 eltérő című, terjedelmű és különböző javításokat tartalmazó szöveget is (Vö: Box 25, Folder 8).

A kéziratok esetében is előfordulnak a kutatókat félrevezető pontatlanságok. A 26-os dobozban például a „miscellaneous short manuscript” jelzés alá került a 27 oldalas *Collectivist Planning* című tanulmány.

Munkám során az itt felsorolt hibáknak, pontatlanságoknak a kiküszöbölésére és a hagyatékot részleteiben is bemutató, használható katalógus elkészítésére törekedtem. Mindenekelőtt két alapvető problémát kellett megoldanom. Az egyik egy – nevezzük így – reprezentációs probléma. Hogyan, milyen paraméterek segítségével lehet az előttünk tornyosuló irathalmazt a tudományos kutatás számára kielégítő módon megjeleníteni. A másik pedig, hogy miként lehet hatékonyan kezelni az így keletkező adatokat. A második problémára egyszerű megoldást találtam. A múlt évezredet idéző papíralapú, nyomtatott katalógus helyett egy számítógépes adatbázisban helyeztem el az adatokat, melyben az adatok keresése, rendezése, csoportosítása bármilyen szempontból gyorsan és könnyen elvégezhető. Az első problémát azonban csak Társaságunk vezetőivel és kutatóival folytatott hosszas konzultációk eredményeképpen sikerült megoldani. A nehézséget az okozta, hogy az adatbázisnak egyszerre kellett informatívnak és kezelhetőnek lennie. Így először meg kellett találni azokat az adattípusokat, amelyekkel a kutatók számára kielégítő módon leírható a hagyaték, de ezek az adattípusok csak olyanok lehettek, amelyek kereshetők, csoportosíthatók, rendezhetők egy adatbázison belül.

ADATRÖGZÍTÉS

A levelekkel kapcsolatban a következő adatokat rögzítettem az alábbi formában:

A Box/Folder és a Képszám a visszakereshetőséget biztosítja. Példánk szerint Einstein levele az első box hetedik folderében található. A kép-

szám azok számára jelent fontos információt, akik a hagyatékot mikrofilmen vagy CD-n tanulmányozzák, és arra utal, hogy hányadik képkockán található a keresett dokumentum. Az Író, Címzett, Keltezés helye, Keltezés ideje, Írásmód (kézírás/ gépírás) és Nyelv a levelek azonosítására és leírására, míg a Megjegyzés rovat a levéltől eltérő jellegű dokumentumok jelzésére (például levelezőlap, távirat) szolgál. Nem tüntettem azonban fel külön a levelek terjedelmét, mivel ez a képszámból hozzávetőleg meghatározható.

Box-Föld.	Képszám	Író	Címzett	Kelt. hely	Kelt. idő	Írásmód	Nyelv	Megjegyzés
B1-F7	299	Einstein, Albert	Polanyi Mihály	Berlin	1920. márc. 1.	Gépírás	Német	—

A levelezés tanulmányozása rávilágított arra, hogy a hagyaték „féloldalas”, az eddig feldolgozott időszak 2300 levelének csak húsz százaléka (körülbelül 460 levél) származik Polányitól, az általa írt levelek nagyobb része levelezőpartnereinek hagyatékában elszórva található, így kizárólag a chicagói hagyaték levelezésére támaszkodva nem lehet Polányi életművét, gondolkodásának fejlődését, változásait rekonstruálni. Különösen igaz ez a megállapítás akkor, ha figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy a levelek túlnyomó része szűkebb szakmai vagy magánéleti kérdésekkel foglalkozik. Mivel azonban a kutatók többségét nem Polányi magánélete, hanem elsősorban intellektuális teljesítménye érdekli, ezért szükségesnek látszott megkezdeni a kéziratok feldolgozását is .

A kéziratok⁵ jellemzésére, adatainak megjelenítésére a katalógusforma tűnt a legmegfelelőbbnek. A dokumentumokat sorban, dobozonként és folderenként haladva dolgoztam fel. A katalógus angol nyelven készült, és a következő információkat tartalmazza:

Box 26, Folder 9

Title: The Process of Legislation (465)

Length: 5 typed pages

Date: February 1941

Notes: -

Names: Köhler, Wolfgang; Mach, Ernst

A Title sorban a kézirat címe, vagy ahol ez nincs, ott idézőjelek között a szöveg első sora szerepel, amit zárójelben a mikrofilmet vagy

⁵ A chicagói hagyaték kéziratai között az előadások és publikációk vázlatai, végső változatai mellett szabadalmak, beszédek, köszönetnyilvánítások, jegyzetfüzetek, életrajzok és versek is találhatóak.

CD-t használó kutatók számára a kézirat első oldalának képszáma követ. A Length sorban a terjedelem mellett feltüntettem az írásmódot (typed/handwritten), valamint – with corrections jelzéssel – azt is, hogy tartalmaz-e a szöveg javításokat. A Date sorban a kéziratban található dátumot rögzítettem. A Notes sorban a kéziratban szereplő informatív megjegyzések szerepelnek.⁶ A Names sorban azok a nevek olvashatók, amelyekre szövegeiben Polányi hivatkozik. Feltűnhet, hogy sem a kéziratok, sem pedig a levelek adatai között nem tüntettem fel az adott szöveg kulcsszavait. Ennek az az oka, hogy a kulcsszavak megállapítását a kutató érdeklődésétől, elvárásaitól elválaszthatatlan folyamatnak tartom, és sok esetben inkább félrevezetné, semmint megkönnyítené a hagyaték tudományos kutatását.

EREDMÉNYEK, TERVEK

Elkészült Polányi Mihály 1900-1945 között folytatott levelezésének elektronikus és nyomtatott adatbázisa, amely az ekkor keletkezett 2300 levéllel kapcsolatban több mint 18000 adatot tartalmaz. A közeljövőben közzé szeretném tenni ennek az adatbázisnak azt a részét, amely az 1900-1933-as évek levelezésének adatait tartalmazza, és amely így elsősorban Polányi pályakezdésével, kémikusi tevékenységével valamint családi kapcsolataival foglalkozó kutatók munkáját fogja segíteni.

Elvégeztem az 1936-1941 között keletkezett mintegy 90 kézirat katalógizálását is. A továbbiakban a hagyaték többi kéziratának feldolgozásával folytatom munkámat, és egyrészt szeretnék egy olyan névmutatót készíteni a kéziratokhoz, amely tükrözi és könnyen visszakereshetővé teszi Polányi hivatkozásait és a hivatkozási kör változásait, másrészt pedig szeretném bibliográfiai és könyvtári segédlettel feltérképezni, hogy mely kéziratok jelentek meg eddig nyomtatásban, és mi az, ami kiadatlan.

Befejezésül szeretnék köszönetet mondani Békés Verának, Fehér Mártának és nem utolsósorban Gábor Évának, hogy észrevételeikkel, tanácsaikkal kezdetektől fogva segítették munkámat.

⁶ Például, Notes: On the top of the first page: *Delivered at the meeting of the Chemical Society in Manchester (after dinner speech) 1937.*

HIVATKOZÁS

Cash, John M. 1996. „Guide to the Papers of Michael Polanyi.”
Polanyiana 5 (2): 69-107.